

FRANTIŠEK VÁCLAV MAREŠ

(20. prosinca 1922. – 3. prosinca 1994.)

U noći 3. prosinca 1994. godine u Beču je preminuo profesor slavistike na Bečkom sveučilištu František Václav Mareš, filolog i jezikoslovac svjetskoga glasa, koji je širinom i svestranošću interesa ostavio duboke i neizbrisive tragove u slavistici. Pokopan je 12. prosinca 1994. godine u rodnom Benešovu kod Praga.

U Benešovu je završio pučku školu i gimnaziju. Maturirao je g. 1941. i potom godinu dana radio u drogeriji svojega oca, jer su češke visoke škole tada bile zatvorene. Od 1942. do 1945. u Benešovu je predavao francuski i njemački jezik na obrtnoj školi. Kod prof. J. Kurza u Pragu privatno je učio poljski i staroslavenski jezik. Nakon završetka II. svjetskoga rata upisao je 1945. češki i ruski jezik na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta u Pragu. Predavali su mu profesori: B. Havránek (lingvistika, bohemistika), V. Šmilauer (bohemistika), J. Kurz (staroslavenski, poljski jezik), B. Hála (fonetika), A. Frinta (sorabistika, makedonistika), J. Vašica (slavenska filologija). Ti su profesori imali utjecaja na njegovo znanstveno formiranje. Diplomirao je 1948. Od 1948. do 1950. predavao je ruski i poljski jezik na gimnaziji. Doktorirao je g. 1950. na osnovi disertacije o glagoljskim *Praškim listićima*. Od 1950. postaje stalni suradnik na *Slovníku jazyka staroslověnského* u Slavenskom institutu u Pragu, na kojem je kao vanjski ekscerptor radio od g. 1942. Uz to je predavao rusku povijesnu gramatiku i staroslavenski jezik na Visokoj školi za ruski jezik u Pragu i Olomoucu, a na Višoj pedagoškoj školi u Pragu držao je predavanja iz staroslavenskoga jezika. Njegova je habilitacija g. 1957. bila objavljena na praškom Filozofskom fakultetu. Iz političkih razloga nije bio poćudan na Praškom sveučilištu. Stoga je nakon deset godina prihvatio ponuđeno profesorsko mjesto na Bečkom sveučilištu i nastupio 19. ožujka 1968. godine. God. 1972. promaknut je u redovitoga profesora. Na Bečkom je

sveučilištu ostao do umirovljenja g. 1992. i održao mnoge cikluse predavanja, najčešće s temama iz usporedne slavenske gramatike, povijesne gramatike pojedinih slavenskih jezika, staroslavenskoga jezika s uvodom u poredbenu gramatiku slavenskih jezika. U Beču je imao vrlo dobre uvjete za znanstveni rad i za slobodne kontakte sa znanstvenim svijetom, ali su mu bili uskraćeni kontakti s domovinom. Nije mogao surađivati u časopisu *Slavia* ni u *Slovníku jazyka staroslověnského*. Bio je isključen iz njihovih uredništava. To je potrajalo do najnovijih promjena, koje su za Františka Václava Mareša stigle kasno, ali dovoljno da svim žarom obnovi i oživi prekinute veze s češkom slavistikom. F. V. Mareš bio je redoviti član Austrijske akademije znanosti, dopisni član Makedonske akademije znanosti i umjetnosti, dopisni član Poljske akademije znanosti (PAU, Krakov), vice-direktor Instituta za slavistiku češke akademije znanosti u Pragu i nositelj zlatne medalje *Dobrovský* Češke akademije znanosti. Bio je članom i suradnikom mnogih znanstvenih povjerenstava i uredništava. Više od dvadeset godina vodio je komisiju za crkvenoslavenski rječnik pri Međunarodnom slavističkom komitetu. Bio je član uredništva časopisa: *Slavia*, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, *Ricerche slavistiche*. Redovito je sudjelovao na međunarodnim slavističkim kongresima. Održao je mnoga predavanja u slavističkim središtima širom svijeta. Znao je svjetske, klasične i slavenske jezike. Odlikovan je Ordenom jugoslavenske zastave sa zlatnim vijencem. Za života su mu posvećena tri izdanja koja su u njegovu čast priredili suradnici, prijatelji i studenti: *Litterae slavicae medii aevi*. *Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. Sagners slavistische Sammlung. Bd. 8 (1985); 38. svezak časopisa *Wiener slavistisches Jahrbuch* (Beč 1992.) i 4. sv. 61. godišta časopisa *Slavia* (Prag 1992.).

Prof. Mareš zanimao se usporednom slavenskom gramatikom, slavenskom filologijom i paleoslavistikom, pojedinim slavenskim jezicima, njihovim povijesnim razvojem i današnjim stanjem, etimologijom, najstarijom slavenskom liturgijom, glagoljskom i ćirilskom paleografijom i epigrafijom. Pisao je prigodne stihove na latinskom jeziku.¹ Hobi mu je bila ornitologija (posljednjih je godina surađivao u pripremi nove češke ornitološke terminologije).²

¹ U čast Ivanu Golubu ispjevao je na latinskom distih *Sub caelo volitat, non deserit alta Columba / Ignorans nubes sole iuvante viget*. U: *Homo imago et amicus Dei*, Rim 1991, 547-548.

² Biografiju i iscrpnu bibliografiju u kojoj je prikazana ukupna djelatnost F. V. Mareša priredio je Josef V i n t r: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. 28 (1982), 145-168; Bd. 38 (1992), 307-317.

Počeci njegova znanstvenoga rada vezani su uz paleoslavistiku – uz *Slovník jazyka staroslověnského* u Pragu, gdje je bio ekscerptor, potom tajnik i član uredništva. S pravom se ističe njegov prilog u osmišljavanju i formiranju originalne leksikografske koncepcije *Slovníka: Slovník jazyka staroslověnského*, I-IV, Praha 1966. i: *Úprava a stavba hesla*. Tom I, Uvod – Prolegomena, c. XXIX-LXI; *Проект подготовки словаря церковнославянского языка. Вопросы Языкознания* 14/5 (1966.), 86-99. Povijest velikomoravskoga i češkokrkvenoslavenskoga razdoblja bila je predmet Marešova intenzivnoga istraživanja. S doktorskom disertacijom o *Pražkim listićima*, njihovu jeziku i podrijetlu počinje niz radova s tom problematikom: *Pražské zlomky a jejich předloha v světle hláskoslovného rozboru*, *Slavia* 19, 1949., 54-61; *Pražské zlomky a jejich původ v světle lexikálního rozboru*, *Slavia* 20, 1951., 219-232. *Besjede Grgura Velikoga*, najopsežniji češkokrkvenoslavenski spomenik, koji je u 11. stoljeću u Češkoj preveden s latinskoga jezika, a sačuvan je u ruskim spisima, F. V. Mareš drži vrlo vrijednim tekstem za sliku crkvenoslavenskoga jezika koji je bio u uporabi u češkoj državi od kraja 9. do kraja 11. stoljeća i za najstariju povijest češkoga jezika: *Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova)*, *Slavia* 32, 1963., 417-451. Kruna je njegovih dugogodišnjih proučavanja velikomoravske i češkokrkvenoslavenske problematike antologija crkvenoslavenskih tekstova zapadnoga, odnosno češkoga podrijetla objavljena na engleskom jeziku: *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*, München 1979.

Svojim se istraživanjima F. V. Mareš uključivao u rješavanje paleoslaviističkih pitanja, među kojima je pitanje atribucije književnoga korpusa Svete Braće i njihovih učenika. U tom je smislu vrlo složeno pitanje ćirilometodskoga paterika spomenutoga u *Metodijevu Žitju* među djelima prevedenima u Moravskoj. Mareš smatra da se Metodijev prijevod paterika krije u nedovoljno proučenim *Dijalozima Grgura Velikoga*, sačuvanima u mladim ruskim spisima: *S. Gregorii Magni Dialogorum libri IV – Die "Bücher der Väter" der Vita Methodii*, *Slovo* 24, 1974., 17-39.

U vezi s atribucijom književnoga korpusa Svete Braće Marešov je rad o podrijetlu *Makedonskoga listića: Потеклото на текстот на македонско-то кирилско лувче*, *Slovo* 32-33, 1982-83, 5-14. *Makedonski listić* i dio predgovora Ivana Egzarha njegova prijevoda *Bogoslovlja Ivana Damaščanina* sadrže odlomak staroslavenskoga traktata o umijeću prevođenja. Mareš je pokazao da su svi grčko-slavenski primjeri, koje stari autor navodi, uzeti iz 15.

i 16. glave *Apokalipse* i da je tekst zapravo Metodijev pogovor prijevodu *Novoga zavjeta*, odnosno *Bibliji*, jer je *Apokalipsa* posljednja knjiga *Novoga zavjeta*, time i čitave *Biblije*. Marešovo se mišljenje razlikuje od Vaillantova koji drži da je tekst *Makedonskoga listića* Konstantinov (sv. Ćirila) predgovor prijevodu aprakos-evanđelja.

Marešovo su zanimanje privukli novootkriveni glagoljski rukopisi na Sinaju. Istraživanjem glagoljskoga palimpsesta, koji je otkrio M. Altbauer u *Sinajskom kodeksu 39*, pokazao je da je u palimpsestu zabilježen odlomak glagoljskoga evanđelistara iz 2. pol. 11. stoljeća podrijetlom iz Ohridske škole: *Fragmentum glagoliticum evangeliarum palaeoslovenici in codice Sinaitico 39 (palimpsestum)*, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der ÖAW 117, 1980, 139-152 (zajedno s M. Altbauerom); *Das palimpsest-Fragment eines glagolitischen Evangeliums im Codex Sinaiticus 39 – ein neues altkirchenslavisches kanonisches Denkmal*. Wiener Slavistischer Almanach 7, 1981, 253-258.

Među staroslavenskim i crkvenoslavenskim rukopisima otkrivenima g. 1975. u zidu samostana Sv. Katarine na Sinaju pet je rukopisa pisanih glagoljicom (od ukupno četrdeset i jednoga). F. V. Mareš se zanimao za svih pet glagoljskih rukopisa, ponajprije za *Sinajski psaltir*, jer je u novootkrivenoj sinajskoj zbirci pronađen njegov posljednji dio: Ps. 138-151 i pjesme (*Cantica*), odnosno molitve, među kojima je *Očenaš (Pater noster)* i himan *Slava (Gloria)*.

Mareš je pokazao da *Očenaš* sadrži tragove predćirilometodske moravske verzije: *Оче наш во Синајскуом псалтир*, Светите Климент и Наум Охридски и придонесот на Охридскиот духовен центар кон словенската писменост. Прилози од научен собир одржан na 13-15 септември 1993. МАНУ, Скопје 1995, 93-97. Himan *Slava va višnjih Bogu* usporođivao je s tekstovima u hrvatskim glagoljskim misalima: *Himan Slava va višnjih Bogu (velika doksologija) u Sinajskom psaltiru i u hrvatskoglagojskim misalima*, Croatica – Slavica – Indoeuropaea (Festschrift R. Katičić), Wien 1990, 131-135. S kolegama iz Praga zauzeo se u pripremi izdanja novootkrivenoga dijela *Sinajskoga psaltira*, koje će biti objavljeno u Beču. Na XI. međunarodnom slavističkom kongresu u Bratislavi g. 1993. na plenarnoj je sjednici govorio o značenju otkrivenih sinajskih glagoljskih rukopisa i posebno se osvrnuo na leksik male zbirke liječničkih recepata u glagoljskom *Psaltiru Dimitrija Oltarnika* iz 12. stoljeća (3/N). Mareš pretpostavlja da je taj *Psaltir* pisao makedonski pisar: *Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj – k hlaholským rukopisům 3/N a 4/N*, Slavia 62,

1993, 125-130. Značajnim je ocijenio glagoljski odlomak rimskih misnih tekstova prevedenih s latinskoga za koje pretpostavlja da potječu iz 11. stoljeća. Odlomak ima 80 vrlo oštećenih listova. U rječniku, posebice u liturgijskoj terminologiji, sinajski glagoljski odlomak blizak je *Kijevskim i Bečkim listićima: Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj*, *Slavia* 60, 1991, 225-231. Po Marešovu mišljenju taj odlomak možda sadrži tekst liturgije sv. Petra, i to onoga tipa koji preuzima početak i kraj iz bizantskoga obreda. F. V. Mareš se spremao da s autorom *Kataloga novootkrivenih slavenskih rukopisa na Sinaju* J. Tarnanidisom priredi izdanje teksta glagoljskoga odlomka misnih obrazaca za koji je sam rekao da neće biti lako prirediti dobro izdanje, jer je rukopis vrlo oštećen. Zbog planiranoga izdanja F. V. Mareš je bio na Sinaju.

Iz usporedne fonologije napisao je fundamentalna djela o podrijetlu slavenskoga fonološkoga sustava i o njegovu razvitku. Uz češku verziju objavljenu već 1956. u časopisu *Slavia: Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty*, *Slavia* 25, 1956, 443-495, rad je god. 1965. objavljen na njemačkom i engleskom u posebnim knjigama: *Die Entstehung des slavischen phonologischen Systems und seine Entwicklung bis zum Ende der Periode der slavischen Spracheinheit*, München 1965.; *The Origin of the Slavic Phonological System and Its Development up to the End of Slavic Language Unity*, Ann Arbor 1965. God 1969. objavljena je njegova fonologija praslavenskoga jezika: *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavische Beiträge*, Bd. 40, 1969. Pisao je studije o povijesnom razvoju slavenske deklinacije: *The Historic Development of the Slavic Noun Declension. I (The System of Categories)*, *Slavia* 36, 1967, 485-506; *II (The Development of Forms)*, Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů, Praha 1968., 37-46; *Das slavische Kasussystem*. Wiener slavistisches Jahrbuch 18, 1973, 56-59; *Die Struktur des Artikels im Makedonischen*, Les Études balkaniques tchécoslovaques 5, 1974, 73-79; *Das Verhältnis der Belebtheits – und der Determinierungskategorie im Slavischen*, Пристанни предавања, прилози и библиографија на новите членови на МАНУ VI, Skopje 1982, 161-175 i konjugacije: *Slovanský konjugační systém v diachronním pohledu*, VIII mezinárodní slavistički kongres. Knjiga referata, sažeci II, Zagreb 1978, 541; *Das slavische Konjugationssystem des Präsens in diachroner Sicht*, Wiener slavistisches Jahrbuch 24, 1978, 175-209. Studije su ocijenjene kao »kompletna poredbena slavenska morfologija orijentirana na opis dijahronijsko-funkcionalni razvitak sistema gramatičkih knjiga«.

Poredbeni radovi utrli su mu put u proučavanje pojedinih slavenskih jezika. Uz materinski češki jezik od ostalih slavenskih jezika najviše je pozornosti poklonio makedonskomu jeziku. Napisao je mnoge studije o makedonskom jeziku, među kojima je studija: *Местото на македонскиот јазик во словенското јазично семејство*, Предавања на XX семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје и Охрид, 7-27.VIII 1987 година, Скопје 1988, 37-49. Priredio je gramatiku suvremenoga makedonskoga književnoga jezika *Makedonská gramatika*, koju je 1994. objavila Makedonska akademija znanosti i umjetnosti. Gramatika je namijenjena češkomu govornomu području i obuhvaća fonetiku, pravopis i morfologiju makedonskoga jezika (od sintakse su navedene samo one pojave koje su izravno povezane s morfologijom). U Makedoniji je pratio rad na *Rječniku makedonskih crkvenoslavenskih tekstova* u Skoplju. Za vrijeme redovitih posjeta Makedoniji, u koju je odlazio više od dvadeset godina na ohridski Seminar za makedonski jezik, književnost i kulturu, zanimao se za dinamiku rada na *Rječniku* i bogatim iskustvom pomagao u rješavanju pojedinih leksikografskih problema.

Najaktivnije se angažirao u radu na *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* u Zagrebu. Njegova suradnja na tom *Rječniku* trajala je od početka rada do smrti. Njegov projekt pripreme *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika* svih redakcija (*Návrh přípravných prací pro slovník jazyka církevně-slovanského*, Praha 1962.) poslužio je kao temelj od kojega se u radu krenulo, jer je on do u tačine razradio probleme *Rječnika*. Projekt je razradio potrebe i ciljeve *Rječnika*, međusoban odnos staroslavenskoga i crkvenoslavenskoga jezika, vremenske granice spomenika koje treba uzeti u obzir za ekscerpiranje, tehniku »potpunoga« ekscerpiranja, tehniku »komparativnoga« ekscerpiranja, oblikovanje kartice, raspored materijala i druge pojedinosti ekscerpiranja. Dao je elemente za koordinaciju rada u praksi i suradnji među pojedinim redakcijskim radnim središtima, jer je prema prvotnoj zamisli *Rječnik* trebao biti jedinstven za sve redakcije crkvenoslavenskoga jezika, u kojem bi se na jednom mjestu našle sve redakcije crkvenoslavenskoga jezika: bugarska, makedonska, srpska, bosanska, hrvatska, češka, ruska i rumunjska. Staroslavenska kanonska natuknica povezivala bi redakcije tako da bi se iza nje redale redakcijske natuknice potkrijepljene ilustrativnim materijalom (citatima iz izvora).

Marešov projekt izrade jedinstvenoga *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika* predstavljen je na prvom sastanku Međunarodne komisije za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika* u Staroslavenskom institutu u Zagrebu 1963. godine i

temeljito raspravljen. Već se na tom sastanku pokazalo da se u djelo neće moći provesti zamisao o jedinstvenom *Rječniku* svih redakcija i da je potrebno pristupiti pripremi rječnika pojedinih redakcija na zajedničkim načelima ekscerpiranja građe razrađenima u Marešovu projektu s modifikacijama koje zahtijevaju pojedine redakcije (ortografske i druge osobine). U tom smislu u Staroslavenskom institutu ekscerpiran je korpus od šezdesetak izvora. Suradnja s prof. Marešom na *Rječniku* intenzivirala se od 1981. godine kad počinje obrada i redigiranje ekscerpirane građe. Od tada prof. Mareš boravi u Zagrebu svake godine više puta. Njegovo iskustvo stečeno na obradi staroslavenske leksičke građe za *Slovník jazyka staroslověnského* pokazalo se dragocjenim u obradi i redigiranju hrvatskokrkvenoslavenske građe. S Biserkom Grabar redigirao je dio građe slova A. Zajedno s njom i Ivanom Mulc pripremio je u uvodnom dijelu *Rječnika* prilog o oblikovanju i sastavu natuknice i sam je sastavio glagoljsku i ćirilsku azbučnu tabelu (*Alphabetorum synopsis*). Nakon prerane smrti B. Grabar (1986.) prof. Mareš je preuzeo uredništvo *Rječnika*. Zahvaljujući umnogome prof. Marešu, hrvatskokrkvenoslavenski leksik u tom *Rječniku* jednako kvalitetno se obrađuje kao što se obrađuje staroslavenski kanonski leksik u *Slovníku jazyka staroslověnského*. Za suradnju na *Rječniku* i za njegov doprinos hrvatskoj filologiji uopće Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti imenovala ga je dopisnim članom (1986.).

Suradivao je u časopisu Staroslavenskoga zavoda *Slovo* i u njemu je objavio više članaka: *Azbučná báseň z rukopisu Státní veřejné knihovny Saltikova-Ščedrina v Leningradě* (1964.); *Hlaholice na Moravě a v Čachách* (1971.); *Proložní legenda o svatém Vítu* (1973.); *S. Gregorii Magni Dialogorum Libri IV, Die "Bücher der Väter" der Vita Methodii* (1974.); *Moskevská Mariánská mše* (1976.); *Потеклото на текстот на македонското кирилско ливче* (1983.); *Das neue kroatisch-neukirchenslavische Missale* (1983.). U *Slovu* je objavljivao nekrologe (A. Vaillant, B. Havránek) i recenzije (Ioannis C. Tarnanidis, *The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai, Thessaloniki* 1988.).

Obrađivao je hrvatske glagoljske teme. Među prvim je objavljenim radovima rad o hrvatskoj glagoljskoj liturgiji: *Charvátskohlaholská slovanská liturgie v současné době*. Časopis katoličkého duhovenstva 88 (113), 1948., 54-57. Proučavao je slovo *a* na Bašćanskoj ploči: *Dvojí písmeno a na Bašćanské ploči*. Language and Literary Theory (Festschrift L. Matejka). Izd. B. A. Stolz, I. R. Titanik, L. Doležel. Ann Arbor, 1984, 147-152. Obradio je i objavio tekst glagoljskog fragmenta pergamene, koji služi kao omot ritualu iz 17./18.

st. u župnom dvoru u Novom Vinodolskom (sadrži mise za mir i papu): *Novljanski odlomak hrvatskoglagoljskog misala*. (Prof. dr. Josipu Hammu uz 80-tu obljetnicu života). Wiener slavistisches Jahrbuch 31 (1985.), 69-78. Pisao je o srednjovjekovnim češkim i poljskim svecima kod hrvatskih glagoljaša: *Sredniowieczni święci czescy i polscy u glagolitów charwackich*. U: *Slawistyczne studia językoznawcze*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk Łódź, 1987, 191-195.

Recenzirao je hrvatska izdanja glagoljskih rukopisa. O faksimiliranom i kritičkom izdanju teksta *Hrvojeva misala* napisao je dvije recenzije u časopisima: *Byzantinoslavica* 36 (1975), 16-64 i *Slavia* 45 (1976), 70-72.

U Hrvatsku je pozivan da sudjeluje na znanstvenim skupovima i da drži stručna predavanja. Sudjelovao je na međunarodnom skupu u Zagrebu 1969., koji su zajednički priredili tadašnja Jugoslavenska (danas Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti i Staroslavenski institut u povodu 1100. obljetnice smrti Konstantina - Ćirila i održao predavanje: *Hlaholice na Moravě a v Čechách*. U povodu 1100. obljetnice Metodijeve smrti g. 1985. sudjelovao je na dva međunarodna skupa u Hrvatskoj. U Đakovu, gdje je bila središnja crkvena proslava za Jugoslaviju 4. i 5. srpnja 1985. prof. Mareš je održao predavanje: *Poslanje i djelo Svete braće (značenje nekad i danas)*³ Uoči Metodijeve proslave u Đakovu objavljen je Marešov razgovor sa Z. Kurečićem: *Na početku slavenske kulture – križ* (Glas Koncila 24, 1985, br. 25/577 od 23.VI.1985., 7-10). Na simpoziju, koji je održan u listopadu 1985. godine u Zagrebu i na glagoljaškom terenu u organizaciji tadašnje Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti i Staroslavenskoga zavoda, F. V. Mareš je održao referat: *Staroslavenski jezik u Moravskoj u Metodijevo vrijeme*. Predavao je na Ročkom glagoljaškom bijenalu i u Senju u povodu obilježavanja obljetnice senjske glagoljske tiskare.

Na Bogoslovskoj tribini u Rijeci 26. veljače 1985. govorio je o značenju sv. Metodija.⁴

O *Bašćanskoj ploči* napisao je članak u: *Lexicon des Mittelalters*, Bd.1, l.8, München-Zürich (Artemis-Verlag), 1980, col.1505.

³ Predavanje je objavljeno u službenom biltenu proslave 1100. obljetnice sv. Metoda "Đakovo 85", Cr. 5 (8.VII.1985), 9-14.

⁴ Predavanje je objavljeno u Studentskom listu VBŠ Rijeka »Pogledi« 8, 1985/86. Br.1, 8-11.

